

הקץ לטראומה: סטריליזציה וטשטוש בייצוג הזיכרון

אייל דותן

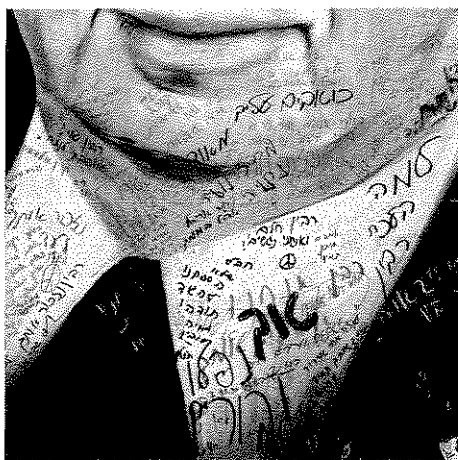
החוג לתורת הספרות הכללית, אוניברסיטת תל-אביב

הטענות העובדתיות בוועדה לא היו עקביות ולא היו אחידות. תחילה עלתה גירסה שנדרשה סטריליות של השטח אך המשטרה לא קיימה זאת. לאחר מכן עלתה הטענה כי אמנם לא נדרשה סגירה וסינון מלאים מן המשטרה, כי דרישה כזאת לא התחייבה בנסיבות המקרה. נטען גם כי לא הונהג כלל אחיד ומחייב של סינון שטח וכי הביטוי "סטרילי" לא היה מוכר כלל. כפי שעולה מן החומר, השיטה אכן לא חייבה סינון וסטריליות בכל מקרה, אך היו אירועים בהם נעשה מאמץ להפריד ולסגור, למשל אזורי חנייה...

מושג הסטריליות היה מוכר. לקחי אירועים, זמן לא רב לפני העצרת... גיבשו את הלקח של "סגירה סטרילית" של אזור הכניסה של אח"מים. העניין לא הפך לחלק מחייב מן השיטה. זו האחרונה התירה גם העדר סגירה והעדר סטריליות (דו"ח ועדת החקירה לענין רצח ראש הממשלה מר יצחק רבין ז"ל, עמ' 92).

א.

ביום 4 בנובמבר 1995 רצח יגאל עמיר את יצחק רבין לצד מדרגות העירייה. במשך כל העצרת המתין עמיר באזור הסטרילי, ופה ושם אף שוחח עם המאבטחים. כשהיה רבין מאחוריו, הוא חדר מבעד למעגל שהקיף אותו וירה בו שלוש פעמים. במשך שבוע האבל ובשבועות שלאחריו הפך מקום הרצח לזירת פולחן, וקיר החניון התכסה מהר מאוד בכתובות גרפיטי. בארץ שבה תוכן הדברים הנרשמים על מצבות נתון לפיקוח המדינה החליט אותו ציבור שבא

צילום: גדי דגון

לכיכר שיש להקים לרבין מצבה חלופית. וכמו כל מצבה קדושה, גם היא כוסתה עם הזמן בכתובות נאצה ובסתם פרסומות. עוד איתרע מזלה, שהיתה בסך הכל קיר של חניון. ואחרי ככלות הכול, איך אפשר להנציח את רבין על קיר של חניון, גם אם הנצחה זו היתה ספונטנית ובאה מכל הלב? כארבע שנים לאחר הרצח נמחקו כתובות הגרפיטי המקוריות מקיר החניון.

הוא נצבע מחדש, ובצדו התקינו שלט אזהרה: "הדבקת מודעות וציורי גרפיטי אסורה! העברייך יועמד לדין. ראה הוזהרת!". בבת אחת הפכה כתיבת הגרפיטי על קיר החניון לעבירה, והוכנסה לרובריקה המקובלת של "השחתת רכוש ציבור".

ההחלטה לעצב מחדש את אתר הרצח לא התקבלה כלאחר יד. משפחת רבין ועיריית תל-אביב החליטו בעצה אחת להזמין לשם כך את דוד טרטקובר. הבחירה נפלה על טרטקובר, אולי האמן-אוצר המזוהה ביותר עם מורשת הגרפיטי בארץ, בעיקר משום שהיה ברור לשני הצדדים שקיר החניון הוא שמציב את הבעיה העיקרית בשימור האתר. טרטקובר היה זה שנתן להם את ההכשר האמנותי והמוסרי למחיקת קיר הכתובות המקורי, והציע במקומו חלופה שנראתה למזמינים הוגנת ונאותה. כתובות הקיר מהחודש הראשון לאבל, שהאוצר כינה אותן "אותנטיות", צולמו, מוסגרו והוצבו בקיר הכניסה לעירייה לצד תצלום גדול של ילדי הנרות בכיכר. שאר הכתובות, שהצטברו בארבע השנים שלאחריו, נמחקו מהתצלומים. בין הכתובות שנמחקו היו כתובות הספד, אך גם כתובות נאצה ומודעות. וכך, כמו כל דבר שהמדינה שמה עליו את ידיה הכבדות ומחליטה לנהל, גם ציורי הגרפיטי נעקרו ממקומם ה"מקורי" וה"טבעי", עברו סלקציה קפדנית ומוקמו בטרטוריה חדשה, ממוסגרת ומפוקחת, כמו בתערוכה של בית ספר יסודי על נושא שנתי שהגה משרד החינוך. ממקום שבו הם שגשגו פרא, ללא חשבון, ללא בקרה, הועברו ציורי הגרפיטי לשמורה מוגנת ואוטופית שבה נחטטו לעד, יפים וצעירים, כמו שהיו בחודש הראשון להופעתם, חסרי רדיקליות והומוגניים בתכניהם — בדיוק כמו כותביהם המקוריים, ילדי הנרות, ובדיוק כמו שנראה האובייקט שלהם, יצחק רבין, בספרי ההיסטוריה שמהם למדו עליו.¹

באתר שולבו יסודות נוספים, קלסיים יותר, של הנצחה. תמונות מעברו המפואר של רבין וכן ביוגרפיה תמציתית. במקום שבו התרחש הרצח מיקם טרטקובר טבעות ברזל עם אור פנימי המייצגות את הנוכחים באותה שעה גורלית. מעתה יוכל כל אחד לביים את עצמו, לשגר את עצמו, אם תרצו, לרגע ההוא, אם רק יעמוד על אחת הטבעות. ברצונו, יהיה המאבטח שנפצע; ברצונו, יהיה רבין; ברצונו, יהיה אפילו עמיר. את שמו של המרצח סירבו לכתוב באתר משום שלא רצו להנציחו לצד שמו של רבין. במקום זאת בחרו במיטונימיה "יהודי חובש כיפה", בלי להביא בחשבון שמיטונימיה לעתים מסוכנת יותר משם פרטי. אבל הוויכוח הציבורי על הכיפה של עמיר, שאותה כזכור הכניס לכיס בעת העצרת, היה

¹ אביגדור קלינגמן ורונית שלו, שחקרו את כתובות הגרפיטי לאורך זמן, מעירים כי בימים הראשונים לאבל הכתובות "נראו יותר כמו יומן אישי; כתב היד היה קטן מאוד, 'צנוע', כמעט 'חבו'... אף כתובת לא כיסתה את רעותה. כתובות רבות (שיר, מטפורה, סיסמה וכו') מוקפות ב'גבול', כנראה כדי להדגיש אינטימיות ופרטיות... לצופה נראו כותבי הגרפיטי שפניהם היו אל הקיר כמו המאמינים המתרפקים על הכותל המערבי, ואשר מבקשים להטמין פתק וכו' משאלה פרטית בין חריצי אבניו" (בהכנה Klingman and Shalev). שונות מהן היו הכתובות שנוצרו כעשרה חודשים לאחר הרצח. הן היו בולטות וגדולות יותר, נעשה בהן שימוש בצבעים מגוונים, הכותבים היו מודעים לכך שמדובר בגרפיטי והקפידו על העיצוב ועל הקישוט לא פחות משהקפידו על התוכן. עם זאת, נראה שהתקסטים עצמם, ברובם הגדול, היו פשוטים, סנטימנטליים ונשענו על סמלים קונבנציונליים.

רק הד קלוש לוויכוח האמיתי שלא היה יכול להתנהל סביב אתר ההנצחה: הוויכוח על אוֹבֵיִיקט ההנצחה עצמו — האם הוא הרצח, המנהיג, או משהו אחר לחלוטין שאי־אפשר לנקוב בשמו?

ב.

במבט ראשון נראה אתר ההנצחה של רבין הומוגני, קוהרנטי ושלם, אבל למעשה זהו אתר מפוצל, שסוע, הבנוי משני מומנטים שונים לגמרי של זיכרון והנצחה. המומנט הראשון קושר בין הביוגרפיה הפרטית של יצחק רבין לביוגרפיה של המדינה; המומנט השני, הבעייתי יותר, מנסה לקשור בין רבין ובין הירצחו, במקום ובזמן הספציפיים האלו. המומנט הראשון, הביוגרפי־לאומי, מבקש לגולל נרטיב סגור, בעל הכרחיות פנימית וקוהרנטיות של צבר שעלה לגדולה, של אינדיבידואל שהוא יוצא דופן, אך בעת ובעונה אחת מייצג; המומנט השני אמור לגולל עלילת רצח ספציפית, חד־פעמית, שהאקספוזיציה שלה עדיין אינה ברורה לאיש, וכך גם לא סופה, אף שמחנה שלם ואולי יותר מכך מסכים, מסיבותיו הוא, שאפשר להכתירה במלים "הסתה שיטתית של הימין"². משום כך כל אחד משני המומנטים של הזיכרון אמור לכסות מרחב זמן אחר ולהביא את המבקרים לשדות אחרים של זמן והיסטוריה. המומנט הביוגרפי־לאומי אמור לכסות את חייו של רבין, מתחילתם ועד סופם, ולשדכם עם זמן המדינה המקביל להם; ככזה הוא אמור להצביע על עבר מפואר, אולי אפילו אבוד. המומנט של הרצח, לעומת זאת, אמור לכסות את ערב 4 בנובמבר 1995, אך גם להרחיק אל העבר הרלוונטי לרצח, שצ'לו עדיין מאיים על העתיד ושבו גלומה המשמעות החבויה של האירוע — משמעותו הפוליטית, החברתית, הכלכלית והאינדיבידואלית.

אלו הם שני מומנטים נפרדים של זיכרון גם משום שכל אחד מייצג סובייקט אחר. במומנט הראשון ברור לנו שגיבורו הוא אחד — רבין. זהו מנהיג אקטיבי, השולט על חייו ועל חיי אחרים, המציב לעצמו יעדים אישיים ולאומיים ומגשים אותם; גיבור שרגע עמידתו על הבמה, מול קהל של מאות האלפים המריעים לו, אמור להיות אחד השיאים, אך בוודאי לא האחרון, של חייו. אבל במומנט השני מופיעים בהכרח גלריה של גיבורים אחרים. המשמעותי ביניהם הוא הרוצח, המציב מיניה וביה את הגיבור הקודם בעמדה של פסיביות, של עיוורון, של פגיעות. המפגש בין רבין לעמיר מתרחש בגובה הקרקע דווקא, ליד מדרגות הבטון האפרוריות של בניין העירייה, כשהקהל כבר מתפורר, והמנהיג עומד כשגבו אל רוצחו. אפשר גם לחשוב על גיבורים אחרים בעלילת הרצח, חשובים לא פחות. למשל הקהל שבא לעצרת, או הקהל שבא לאתר הרצח בימים ובשבועות שלאחר מכן. אולי נוכל לומר, כדי לכסות את כל האפשרויות, כי בעוד שבמומנט הזיכרון הראשון הגיבור הוא אחד ומוסכם על הכל, במומנט הזיכרון השני יש בעיה לאתר את הדמות המרכזית.

² לביקורת על תיזת ההסתה ראו דומן וכהן (1999) וכן אריאלה אזולאי בגיליון זה.

לא פשוט אפוא לשלב בין המומנט הביוגרפי-לאומי ובין מומנט הרצח, שנפגשו, במקרה או שלא במקרה, ברחבה של עיריית תל-אביב-יפו. מה עוד שכל הנצחה של יצחק רבין עשויה להיתקל בבעיות הידועות של הנצחת קדושים בחברה חילונית, בבעיות הנובעות ספציפית ממהות האירוע (רצח פוליטי בחברה שסועה) ובסוג סוכני ההנצחה המעורבים כאן (מעמד בורגני גבוה) – בעיות שעליהן הצביע מיכאל פייגה (בהכנה). מכל מקום, במפגש הגורלי בין יצחק רבין ליגאל עמיר – מפגש רב-ממדים שהאלימות המצויה בו חורגת משלוש יריות אקדח ומרצח ראש ממשלה ומתפרסת על פני העבר, ההווה והעתיד במעין גלים המתפשטים במרחבים שונים – נועד לאתר ההנצחה הזה תפקיד של זריקת חיסון ערכית לדמוקרטיה, לאומה, לחברה.³ אך מסיבות שעוד נדון בהן נראה כי יותר מכל השתלטה על אתר ההנצחה ברחבת בניין העירייה הלוגיקה המיוחדת של עצם האירוע האלים שהתרחש בה, כאילו ניסו הטראומה והאנטגוניזם שחולל אותה להביע עצמם שוב, לחזור מהמודחק, הפעם במרחב הייצוגים שנועד דווקא להילחם בהם ולהביא להחלמת גוף האומה שניזוק בגללם. ובאמת, איך מנציחים, מספרים, מייצגים טראומה לאומית במטרה למנוע את הישנותה? האם אפשר בכלל להנציח, כלומר להקפא טראומה שהיא מעיקרה אירוע רפיטיבי חסר גבולות של זמן ומקום? איך מקבעים רגע אחד, אבל גם עבר ועתיד? איך מפיסים או משקיטים כוחות אלימים הפועלים במרחב הלאומי, בלי לייצר בתגובה כוחות נגדיים אחרים? כל השאלות האלה נשאלות כשמבקרים באתר ההנצחה, אך אינן זוכות לתשובה של ממש. נראה לי כי באשר למומנט הראשון הצליח האתר במשימתו. הוא מספק חומר רקע על רבין, בתמונות ובטקסט, המאפשר לתפוס באמצעות הביוגרפיה הספציפית שלו כיצד היה רבין שותף פעיל להתנווית ההיסטוריה הקצרה של ישראל. המומנט מעוצב בדרך קלסית של שימור, החולקת כבוד לנפטר ומאדירה את דמותו. הבעיה היא במומנט ההנצחה השני, שבמרכזו קיר הכתובות, שעבר תהליך שיטתי, אלים ומסרס של "סטריליזציה".

ג.

"מטרת", אמר טרטקובר במסיבת העיתונאים שבה הציג את תוכניות אתר ההנצחה, "היא לשמר אך ורק את הגרפיטיס האותנטיים, שהיו בזמנו ביטוי ספונטני לזעם ולתסכול ונקיים ממסרים פוליטיים, ולמחוק כתובות עם מסרים פוליטיים, כתובות זימה וגסויות, מודעות וסתם סיסמאות". וכך אכן קרה. בשלב הראשון נמחקו הכתובות שניסו את קיר החניון והוא נצבע מחדש, כאילו דבר לא נחקק או תועד בו מעולם. השלטים הפזורים שם מתרים בבאים לא לשלוח ידם במעל, ואינם מפלים בין כותב מהימין ובין כותב מהשמאל. כולם חשודים, ולכן על כולם להתרחק. צבע קרם טרי, חלק ורענן, צבע סטרילי של מעבדות רפואיות וחדרי מיון, משוח מעתה על קיר החניון.

³ קלינגמן ושלדו מציעים אף לראות את פרקטיקת הגרפיטי בכיכר במונחים תרפויטיים (בהכנה, Klingman and Shalev).

הסטריליזציה השנייה התרחשה במימד הטקסט. קיר הכתובות שצולם, ועתה מתקיים כדימוי, מאפשר לבצע בו מניפולציות ביתר נוחות, ברמה מולקולרית. ואכן, בתהליך קפדני סוננו ממנו כל ה"טפילים", כלומר הכתובות הלעגניות, הסתמיות והבוטות שצמחו בשוליו. מטקסט פוליפוני המייצג ארבע שנים של תגובות מאלפי כותבים, נותר טקסט הומוגני, מפוסטר, של מחנה אחד ותגובתו בשבועות הראשונים לרצח. הייצוג החדש של קיר הכתובות הושם במסגרות חתומות התלויות בכניסה לעירייה, ובתוכן מונח טקסט החדש הראשון לרצח כמו גווילי קודש בספרייה לאומית. מסגרות אלו צופו בחומר שקוף למיגון חלליות שפותח בנאס"א, מה שמבטיח שהן יכולות עתה לעמוד בפני כל טמפרטורה, אפילו גבוהה מאוד, ובפני כל גוף חללי קטן העשוי להתנגש בהן. וכך באה לעולם הסטריליזציה השלישית. כפעולת מנע אחרונה בפני הדורות הבאים, ניסיונות חדירה נוספים של כתיבה-שלא-במקום, או כתובת תועה, נוצר תרגיל ההסחה הזה: אחד מעמודי הכניסה הרחבים לבניין העירייה יועד לכתובות חדשות, אולי כדי לשמר את "רוח" המקום. אך משום שתוכנו של עמוד זה מפוקח והוא נצבע מדי שבוע, הופכות כתובות הגרפיטי המעטות שנחקקות עליו לכתובות סרק. שוב, אין אפליה בין כתובות טובות לכתובות רעות. אחרי מה שקרה לא מוכנים יותר לקחת צ'אנס. אין ספק שמסקנות ועדת החקירה הופנמו במלואן. כל הכתובות החדשות עוברות תחקיר ביטחוני, ובסוף השבוע מומתות בריסוס של צבע חדש. קיר הכתובות החדש הוא אפוא אזור סטרילי מובהק.

מה היה קורה אילו היו משאירים את קיר הכתובות המקורי? איזו משמעות היינו יכולים להעניק לו אילמלא התערבה המדינה? יכולנו למשל לראות בו מטפורה גדולה וסוגסטיבית מאוד של כתיבת היסטוריה מסוכסכת, לא לינארית, שאין לה נמנען אחד ואף לא מחבר אחד. שכן, על משטח אחד מתערבים כמעט ללא הכר, וכמעט בלא יכולת לקרוא את ההתערבות שלהם, מגוון דעות וקולות בישראל; בליל של קולות, פוליפוגיה של עמדות, שלא ברור מה המכנה המשותף שלהן. הטראומה היתה גלומה בקיר הזה דווקא משום שהפך עם הזמן לבלתי קריא, לבלתי אחיד, לבלתי מופענח, לטקסט שאינו מצליח לספר סיפור (לא תמיד אנחנו יודעים מתי נכתב כל היגד) ושאינו מצליח להגיע לסוף ברור, משום שהוא מתהווה כל הזמן. אבל ממרחק של זמן כבר אפשר לוותר על הפונקציות הקונקרטיות הללו של הקיר, ולהביט בו כבמטפורה חיה, נושמת, שנכתבת כל הזמן, שאל לנו לקבע אותה בסד מסוים של משמעות או של פרקטיקה ביקורתית או תרפויטית. קיר החניון הוא מטפורה שאינה תלויה דווקא בתוכן הכתובות המצויות עליו, שהן עצמן בנליות, אלא בצירופן יחדיו, בהתלכדותן, בנוכחותן. הייתי רוצה אפוא לומר שאינני יודע מה המשמעות או המטרה של הקיר. הוא יכול להיות מבע סוגסטיבי חי לדברים רבים ולמשמעות רבות שישתנו מזמן לזמן, מהקשר להקשר וממתכונן אחד למשנהו, מעין ססמוגרף חי ופועם של תגובה לרצח. מה שברור הוא שבהחלטה להתערב בתכנון ולהעבירו מהמקום, הומתה המטפורה שצמחה עליו, ליתר דיוק "נחנטה", קובעה בסד משמעות אחד, בלעדי.

מהי סטריליזציה? המילון מגדיר "סטריליזציה" כ"עיקור, חיטוי וניקוי של דבר מה

מן החיידקים, זיקוק וטיהור" (מילון אבן-שושן). גרפיטי מן השורה תמיד נתפס כפולש, כמזהם את המרחב הציבורי שעליו נחקק, ולכן בדרך כלל אינו מאריך ימים. במקרה הזה זכו הכתובות על הקיר המקורי לארבע שנים של חסד משום שהוא נתפס כאתר קדוש, אבל בתום התקופה הן הועברו שלושה תהליכים שונים של סטריליזציה לפני שהורשו להנכיח עצמן מחדש. הסטריליזציה הזאת איננה מקרית, שכן קיר הכתובות המשוחרר מבוסס על הלוגיקה הפנטזמטית הגורסת כי אם נבצע תהליך של טיהור נעביר מסר שרצח שכזה שוב לא יקרה, או לפחות נשתתף במאמץ הקולקטיבי למניעת הישנותו; הקיר החלופי, לעומת זאת, זה הפותח כביכול דף חלק וחדש מדי שבוע ויוצר אזור סטרילי של גרפיטי, מסגיר חרדה מזיהום, בבחינת רחיצת ידיים אובססיבית או קרצוף חוזר וגשנה של גוף.

ד.

הדיבור החוזר ונשנה על סטריליזציה, וקריאת מעשה האוצרות במונחים אלו, מושפעים כמובן מאחת המסקנות הבולטות של ועדת החקירה שהוקמה לאחר הרצח, ושטבעה בדיעבד את מטבע הלשון "האזור הסטרילי"; אותו אזור, שלו היה נשמר בקפדנות, כך האמינו חברי הוועדה, לא היה עמיר מסוגל לבצע בו את זממו. ועדה זו לא רק השתמשה במטבע הלשון, אלא גם מימשה אותו בפועל, בדיוניה ובמסקנותיה, שכן האירוע עצמו נבחן בכלים סטרייליים לחלוטין, במונחים הלקוחים מתורת הארגון והניהול (גבאי ושנהב 2000, 243). בעבור הוועדה היה אמנם "האזור הסטרילי" מטפורה הנושאת משמעויות מוגבלות של אבטחה ושל ביטחון, אבל מאחר שרצח רבין נחווה לא רק כרצח של אדם ספציפי אלא כרצח של מנהיג ושל דרך, אין עלינו להסתפק רק בהן. במלים אחרות, אם יצחק רבין היה אמור לייצג את המדינה, הרי שחדירת יגאל עמיר לאזור הסטרילי שסביבו מגלמת משמעויות רחבות יותר של דה-סטרייליזציה. למעשה, בחדירתו אל האזור הסטרילי, אל אותו מרחב ביטחון סביב המנהיג שרק בדיעבד התברר כי היה אך ורק פנטזמטי וכלל לא ריאלי, לימד אותנו יגאל עמיר שאין דבר כזה "אזור סטרילי" — בין שהמתחם הזה פיסה (כמו למשל גבול המדינה) ובין שהוא היסטורי, חוקי, מוסרי או אתני. רצח רבין בידי יהודי נועד להבהיר כי כל הגבולות הישנים, הממשיים והסימבוליים אינם תקפים עוד, ואינם יכולים לספק הגנה, גם לא פנטזמטית. המעשה של עמיר היה לא רק טרנסגרסיה של חוק, או של מוסר, אלא גם טרנסגרסיה של מקום במשמעותו הרחבה ביותר, ומכאן המומנט הטראומטי הגלום בו, שכן מה שמאפיין טראומה הוא בדיוק חוסר יכולתנו למקמה בזמן ובמרחב, ובשדות מוגדרים ותחומים של משמעות וכוונה.

כשחצה יגאל עמיר את הגבול של האזור הסטרילי, שהיה מלכתחילה יותר בגדר מטפורה או פנטזיה מאשר מרחב ריאלי של אבטחה, הוא הציב לפנינו את השאלה שלכל צד יש עליה תשובה אחרת, והיא — לאן הולכת הציונות? האם היא נבחנת בסוגיות של טריטוריה או של ערכים אחרים? מהו גבול הציונות: הטריטוריאלי, האתני, ההיסטורי,

האתני? במעשהו, בחדירתו אל הגבול של האזור הסטרילי כדי להפסיק באמצעות רצח רבין את מה שכינה "מכירת החיסול של שטחי ישראל", הראה עמיר באופן פרדוקסלי כי היום שאלת הגבול כבר אינה יכולה להיות מזוהה עם פרמטרים טריטוריאליים בלבד, וכי אנחנו צריכים להגדיר מחדש את גבולותינו — לא רק הפיסיים אלא גם אלו המתקיימים במישורים מוסריים, אפיסטמולוגיים ואונטולוגיים אחרים לגמרי של הווה וחברה.

האופן שבו מתגלגלת מטפורת האזור הסטרילי, ממסקנות ועדת החקירה ועד להתנהגות האוֹצֵר, אינו צריך להפתיע אותנו. גם אם טענו אנשי השב"כ בוועדת החקירה כי מושג "האבטחה הסטרילית" לא היה קיים קודם לכן, וכי ההגנה סביב המנהיג עוצבה מתוך תורת לחימה שלא השתמשה כלל וכלל במונח זה, אין הדבר אומר שהמשמעויות האחרות של הסטריליות לא היו קיימות בחברה הישראלית עוד קודם לקיבוען על ידי ועדת החקירה. משמעויות אלו ביקשו להתגבש, כך אני רוצה לטעון, תחת ומאחורי הדיון המשמים על האבטחה ועל סטריליות המנהיג, אך משום שרובנו עדיין איננו מוכנים להקשיב להן או לראותן, לא הצליחו משמעויות אלו להיאמר בבירור והדיון עבר לפסים אחרים, טכנוקרטיים-ניהוליים, של אבטחה וביטחון. ההזדמנות השנייה של משמעויות הסטריליזציה להתגבש היתה דרך קיר הכתובות, המרחב הכה-ל-א-סטרילי שנוצר לאחר רצח רבין, שבו קרנבל דעות אינטימי וצעקני, תמים ומחוצף, פייסני ומתגרה, הנכיח עצמו למול העוברים בכיכר והנכנסים לבניין העירייה. אך גם ההזדמנות הזאת הודחקה כאשר ביד אמן פסטר טרטקובר את קיר הכתובות, והותיר במקומו קיר לבן, חלק, שלושה אחוזי שומן, וכפיצוי הציע לציבור קיר חלופי, בקדמת בניין העירייה, שהגרפיטי שנכתב עליו נושא תאריך תפוגה של שבוע, ואז מורד מן המדף.

הכמיהה לכינון אזור סטרילי המתבטאת באתר הרצח בפעולות האוֹצֵר, אך גם בדינוי ועדת החקירה והיערכות יחידת האבטחה של השב"כ, משותפת גם למעשה הרצח עצמו, שאפשר לקרוא אותו כמונחה על ידי קונספציית הסטריליות, קונספציה לאומנית-שוביניסטית פר אקסלנס. שהרי אילו ליגאל עמיר לא היתה תפיסה נואשת כל כך של סטריליות — סטריליות אתנית, טריטוריאלית, דיסקורסיבית, המשותפת לו, למחנהו, ובעצם לרוב תושבי ישראל היהודים — ייתכן שהיו האירועים מתגלגלים אחרת. בהחלט ייתכן שמנקודת מבטו של עמיר, רצח רבין הוא אקט הסטריליזציה הנדרש כדי לשקם את האומה ואת המקום שראש הממשלה ודרכו "זיהמו אותה", וזכורות לכל התמונות של רבין עם דם על הידיים. אבל מנקודת המבט של המדינה, אין בלוגיקה הזאת של הפסטר ושל האפידמיולוגיה כל חדש. במישור האידיאולוגי והפרקסיס המלווה אותה נבנתה הישראליות על אקט של סטריליזציה, ובפרט על סטריליזציה של הגולה. ומי אם לא רבין מגלם זאת, כצבר הראשון שהיה לראש ממשלת ישראל? וכשהעבר של ישראל והציגונות, העבר שמתבטא בגולה וביהדות ובשפות השונות שדוּבְרוּ בפי היהודים, פרץ שוב ושוב אל תוך המרחב הציבורי, כוצע נגדו נטרול אלים ושיטתי. ואין מדובר רק בהגמוניה של תרבות המערב. אחרי הכל, העולים שעברו סטריליזציה, תרתי משמע, היו העולים המזרחים והאשכנזים כאחד שבשערי הארץ

זכו לחפיפת שערות בדי־די־טי. אין ספק גם שאת הכמיהה לאזור סטרילי אנחנו מנסחים בדרכים שונות ומגוונות, ומשום שאיננו מוכנים להתעמת עמה ישירות היא תמיד מפתיעה אותנו מחדש, ומצליחה להצית לעתים מזומנות אש ומהומה בשיח האזרחי. על הפנטזיה של היהדות כמתחם אתני הומוגני־גנטי אנו למדים מ"ביבי טוב ליהודים"; על הפנטזיה של הפטריוטיות הצברית מ"נפולת של נמושות", ועל הפנטזיה הלאומית־טריטוריאלית שעליה מבוסס הסכם אוסלו אנו למדים מהסלוגן "להיפרד מהפלסטינים לשלום", שהחליף בשעה טובה את "ג'וקים מסוממים בבקבוק". טרטקובר, כמו השב"כ, וכמו ועדת החקירה, וכמו יגאל עמיר, וכמו יצחק רבין, וכמו רבים מאתנו, מאמין בפנטזיית הסטריליות; וכשניתנה לו ההזדמנות, הוא הגשים אותה בדרכו שלו. האם יש להתפלא על כך שכאשר ביקשו להנציח את המפגש הגורלי בין נציגה הרשמי של הסטריליזציה ובין תוצר הלוואי של הפסטור, התקבלה לבסוף אנדרטה חנוטה וסטרילית למהדרין שעליה נוכל לומר רק בצער: "שלום, גרפיטי"?

פרויקט תיעוד קירות הגרפיטי אחרי רצח רבין. צילום: גדי דגון

ביבליוגרפיה

- דותן, אייל, ורן כהן, 1999. "המובן מאליו", 50 ל-48, גיליון מיוחד של תיאוריה וביקורת: מומנטים ביקורתיים בתולדות מדינת ישראל (12-13): 451-462.
- גבאי, נדב, ויהודה שנהב, 1999. "ארוס ואינסטרומנטליות: סוציולוגיה של ועדות־חקירה ממלכתיות", סוציולוגיה ישראלית ב (1): 241-275.
- דו"ח ועדת החקירה לעניין רצח ראש הממשלה מר יצחק רבין ז"ל, 1996. המדפיס הממשלתי, ירושלים.
- פייגה, מיכאל (בהכנה). "יצחק רבין: הנצחתו והנצחת הנצחתו".
- Klingman, Avigdor, and Ronit Shalev (in press). "Graffiti: The Voices of Israeli Youth Following the Assassination of the Prime Minister," *Youth and Society*.